

“BOOK REVIEW: L’ADMINISTRATION GÉNÉRALE DES PHARES DE L’EMPIRE OTTOMAN ET LA SOCIÉTÉ COLLAS ET MICHEL (1860-1960)”

*Kitap Kritiği: Collas ve Michel Kumpanyası, Osmanlı
Memalik-i Mahruse Fenerler İdaresi Yönetimi (1860-1960)*

Ebru UYGUN

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bilim
Uzmanı, Ordu/Türkiye, E-posta: ebruuygn92@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8969-128X>

DOI: <https://doi.org/10.29329/akalid.2025.1127.7>

Makale Türü	Kitap Kritiği - Book Review	Article Type
Geliş Tarihi	27 Aralık - November 2024	Received
Kabul Tarihi	28 Ocak - January 2025	Acceptance
Yayın Tarihi	30 Nisan - April 2025	Publication
Sayfa Aralığı	102 - 105	Pages Range

Ebru Uygun, “Book Review: [Jacques Thobie, *l’Administration générale des phares de l’empire Ottoman et la société collas et michel (1860-1960)*, Harmattan Pressing, Paris, 2004, 299 page, ISBN: 9-782747-558723]”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, C.3, S.1, Nisan 2025, s. 101-104.

Fransız sermayedarların Levant kentlerindeki yatırımları üzerine çok sayıda eseri bulunan 8 Nisan 2020’de hayata gözlerini yuman Jacques Thobie’nin 90 yıllık akademik tecrübesinden doğan nadide eserlerinden biri olan Sorbonne yayınlarından çıkan *l’Administration générale des phares de l’empire Ottoman et la société collas et michel (1860-1960)*, L’Harmattan Paris 2004, adlı eser 299 sayfadan oluşmaktadır. Osmanlı denizcilik ve finans tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı

Fenerler İdaresi'ni konu edinmektedir. Eser, Giriş, 9 Bölüm, Genel Sonuç, Bibliografik Kaynaklar, Figürler Listesi, Ekler, İndeks ve İçindekiler kısmından oluşmaktadır. Eserin ön kapağında görülen fener 1924 yılında İstanbul'da inşa edilen Ahir Kapı Feneri'nin (Le phare de la Point du Sérail a Istanbul) resmidir. Arka kapağın üzerinde eserin kısa tanıtım yazısı bulunmaktadır. Thobie'nin fenerler hakkında yazmış olduğu diğer bir eseri de 1972 yılında Sorbonne Yayınları'ndan çıkmış olan Phares Ottomans et Emprunts Turcs (1904-1961) adlı eseridir. Biri diğerinin tamamlayıcısı olan bu iki eser denizcilik ve liman kentleri, iktisat tarihi çalışan araştırmacıların önemli başvuru kaynakları arasında yerini almıştır.

Yazarın aynı zamanda Osmanlı Tarihi ile alakalı: Intérets et impérialisme français dans l'Empire ottoman 1895-1914, Publication de la Sorbonne, Imprimerie National, Paris 1977; L'impérialisme a la française, La France impériale 1880-1914, Ed. Mégrelis, Paris 1982; Ali et les 40 voleurs, imperialismes et Moyen-Orient de 1914 a nos jours, Ed. Messidor/Temps acruels, Paris 1985; La France et l'Est Méditerranéen depuis 1850, Economie/Finance/Diplomatie, Ed. Isis, İstanbul 1993, adlı kıymetli eserleri bulunmaktadır.

Eserde Osmanlı kıyılarındaki tüm fenerlerin idaresini elinde tutan bu şirketin öyküsü, şirketin bir asırdan fazla süre boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda ve muhtelif halef devletlerinde geçirdiği yolculuğu konu ediliyor. Fenerler İdaresi, çok sayıda savaşın yaşandığı, ulus devletlerin yükseldiği evrelerde bile varlığını korumayı başaran şirketlerden olmuştur. Bu şirket devletçilik ve ulusal ekonomiye geçiş politikasını benimseyen Cumhuriyet Türkiye'sinde bile II. Dünya Savaşı'na kadar kabul görmüştür.

Kırım savaşı esnasında buharlı gemi kaptanı olarak cepheye Fransız askerleri taşıyan Mesajeri Maritim Kumpanyası'na ait *le Pericle* adlı buharlı geminin kaptanlığını yapan Mauris Michel, Osmanlı kıyılarında, bilhassa Karadeniz kıyılarında seyir güvenliğini sağlayan neredeyse hiçbir deniz fenerinin olmamasını hayretle karşılamış ve Osmanlı kıyılarını aydınlatmak için fener yapımı maslahatına girişmiştir. 1855'ten itibaren mevcut olan fenerler idaresi müdürlüğü görevine getirilmiş olan Michel, öncelikle boğazlar ve Karadeniz'e 36 adet fenerin yapılması için girişimde bulunmuştur. 8 Ağustos 1860 yılına gelindiğinde ise bir asra yayılacak olan Fenerler İdaresi Kumpanyası'nı kurmayı başarmıştır. Kaptan Mauris Michel ve Bernard Camille Collas'a verilen Memalik-i Mahruse Fenerler İdaresi (Generale de Phares de l'Empire Ottoman) imtiyazı ile Fransızlar, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'den Boğazlara ve Karadeniz'e kadar Osmanlı sularında seyir güvencesi sağlayan tüm stratejik noktalara, burunlara fener inşa etme ve işletme hakkı kazanmıştır. Britanya hükümetinin karşı çıkmasına rağmen bu imtiyazın Fransızlara verilmesi, Fransa'nın Osmanlı sularında İngilizlere ve diğer büyük güçlere karşı kazandığı önemli bir jeostratejik ve jeopolitik bir başarı olarak görülmüştür.

Memalik-i Mahruse Fenerler İdaresi' nin 1860 yılında kuruluşundan 1967 yılında nihayet bulmasına kadar yaşanan bir asırlık süreçte Osmanlı ve Osmanlı mirasını devralan liman kentlerindeki monografisini detaylı olarak aktarmayı başaran Thobie, bu mühim eserini ortaya koyarken çoğunlukla birinci el kaynaklardan istifade etmiştir.

Osmanlı Fenerler İdaresi Arşivi, Fonds Michel Pacha, Duyun-ı Umumiye Borçlar İdaresi arşivi, D’outre-mer Arşivi, Fransız Milli Arşivi ve Dış İşleri arşivi gibi arşivler araştırmanın birinci el kaynaklarını oluşturmaktadır.

Eser 9 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm: 1855-1865 arasında imtiyazın ön çalışmaları, resmi görüşmelerin yapılması ve imtiyazın iki girişimcisi Michel ve Collas’ın İstanbul’a gelerek gerekli teşebbüslerde bulunması 2. Bölüm: alınan imtiyazının süresinin uzatılması karşısında karşılaşılan zorluklar, 1875-1878 yılları arasında ortaya çıkan Rus-Osmanlı krizinin imtiyazlara etkisi, Michel ve Collas’ın Osmanlı liman kentlerindeki yatırımları, 3. Bölüm: Kızıldeniz fenerleri inşa ve işletme imtiyazı alınması, imtiyazın 1881’den 1896’ya kadar uzatılması üzerine 4. Bölüm: İdarenin gelirleri, sosyal ve beşeri faaliyetleri, şirket kurucuların Michel Paşa’nın 1907’de ölümü ve aile bireyleri arasında şirket hisselerinin pay edilmesi, 1914’te savaş esnasında deniz fenerlerinin durumu gibi hususlar üzerine kurgulanmıştır. 5. Bölüm: Savaş yılları ve toparlanma süreci Osmanlı’dan Kemalist Türkiye’ye fenerlerin durumu, tarifelerin ve imtiyazların yeniden gözden geçirilmesi, Filistin, Yunanistan, Kızıldeniz gibi Osmanlı’dan koparılan bölgelerde bulunan fenerlerin işletme hakkı, Şirket idaresinin İstanbul’a dönüşü ve modern Türkiye ile imzalanan kârlı bir imtiyaz anlaşması üzerine oluşturulurken, 6. Bölüm: Modern Türkiye’de deniz fenerleri farlarının son defa yanması (1924-1939), ulusçu devletleşme modeline kaşı şirketin karşılaştığı zorluklar ve şirketin satış süreci, 7. Bölüm: 1939 yılına kadar halef ülkelerde fenerlerin idaresi, Manda yönetimi altındaki Suriye ve Lübnan’da fenerler idaresi, Filistin fenerler idaresi, Arnavutluk fenerleri, Kızıldeniz’de Hicaz ve Mekke fenerleri projesi ele alınmıştır.

8. Bölümde İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi 1939-1953 arasında fenerlerin imtiyazının sonu, Suriye ve Lübnan’daki fenerlerin bağımsızlığı, Türkiye ile imtiyaz konusunda anlaşmazlık, Arnavutluk Fenerleri idaresinin yönetimi, Yunanistan’daki fenerlerin idaresi ve Kızıl Deniz’deki fenerlerin idaresi üzerinde durulmaktadır. 9. Bölüm, yani son bölümde ise, Collas ve Michel fenerler şirketinin 1967 yılında son bulması, Türkiye’deki imtiyazların sonu, İsrail’deki imtiyazın sonu, 12 adadaki imtiyazın sonu, Lübnan, Suriye ve Yunanistan’daki imtiyazların sonu, 1959-1967 Collas-Michel Kumpanyası’nın nihayet bulması üzerinde durulmaktadır.

Fenerler idaresi 1856 yılından 1914 yılına kadar 69 yıl süre zarfında 211 adet fener ve ışık inşa etmiştir. İmtiyaz döneminde ise toplamda 191 fener inşa etmiştir. Ekler kısmında idarenin nerede, hangi zamanda kaç adet fener inşa ettiği. Bu fenerlerin farlarının hangilerinin beyaz, kırmızı, yeşil renkte yandığı kaçının dönüşümlü renklerinin bulunduğu, boylarının yüksekliklerinin ne kadar oldukları ve sair özelliklerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. Örneğin Ek I’de kumpanyanın kurucusunun hangi mesleklerde bulunduğu ve denizcilik tecrübesine dair bilgilere yer verilmiştir. Ek II’de 1860’tan 1884 yılına kadar Akdeniz’de ve Karadeniz’de inşa edilen 140 adet fenerin isimleri ve yerleri belirtilmiştir. Örneğin Karadeniz’de inşa edilen Kavak, Ereğli, İnce Burun, Samsun, Batum, Bafra Burnu, Kefken Burnu, Vona Burnu, Ünye Burnu, Ya-

son Burnu, Giresun Burnu, Trabzon, Rize Burnu Karadeniz'deki gemicilerin güzergâhlarına kılavuzluk etmiştir. Ek VII'de fenerler içerisine konulan aydınlatmaların özellikleri ve etki alanları istatistiki biçimde verilirken, Ek VIII'de fenerler idaresinin yıllara göre elde ettiği gelirler verilmiştir.

Michel'in deniz fenerleri müdürlüğü döneminde 20 fenerden 19'u, 1861-1871 yılları arasında 86 adet deniz feneri 1879-1896 yılları arasında ise 42 deniz feneri inşa edilmiştir. Temmuz 1914 yılına gelindiğinde 176 adet fener aktif olarak çalışmaya devam etmiştir. Bunların 36'sı Yunanistan, 7'si Bulgaristan, 5'i Trablus, 10'u İtalyan işgalindeki yerlerde ve 112'si ise halen Osmanlı sularında yer almıştır.